

Dr. sc. Huseinspahić Ajdin, docent
Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

HISTORIJSKA I POZITIVNO-PРАВNA ULOGA NASLJEDNOG PRAVA U SLUŽBI SOCIJALNE ZAŠTITE PORODICE

Sažetak: Proučavanje razvoja bilo kojeg pravnog instituta je nedostatno ukoliko se istom ne priđe sa više strana i ne uzmu obzir svi kauzalitetski uticaji, koji su doprinijeli njegovom razvoju. Zbog toga se u radu koristi komparativno-pravna metoda, s fokusom na posebnu grupu nasljedno-pravnih odnosa čijim uređenjem se štite potencijalno „ranjive“ kategorije lica (srodnika), i na aktueliziranje nasljedno-pravnih odredaba koje su u službi socijalne zaštite porodice. Odredbe o redovnom zakonskom nasljeđivanju su često bivale korigovane potrebama ili limitiranim sposobnostima određenog kruga redovnih nasljednika, legitimirajući ih istovremeno da se jave u statusu nužnih nasljednika ili dajući im za pravo da njihovi redovni zakonski dijelovi budu uvećani usljed postojanja unaprijed predviđenih i specifičnih okolnosti, a na račun ostalih lica, bilo da su u pitanju redovni ili testamentalni zakonski nasljednici, odnosno treća lica.

Ključne riječi: nasljedno pravo, porodica, posebne okolnosti u nasljeđivanju.

1. Uvod

Harmonični unutar-porodični i među-porodični odnosi su jedan od preduslova očuvanja korpusa društvenih vrijednosti kao nužnosti u konstantnom procesu izgradnje i jačanja države. S tim u vezi, u ovom radu ćemo se fokusirati na dva ključna pitanja, i to: prvo, da li i u kojoj mjeri su nasljednopravni odnosi bili i ostali uzročnik stabilizacije ili destabilizacije unutar-porodičnih i među-porodičnih odnosa i drugo, u kojoj mjeri su nasljedno-pravnim institutima bili štice i ostali zaštićeni interesi lica (članova porodice) uključujući i zaštitu lica s posebnim potrebama. Posmatrano s današnjeg naučnog obzorja, u radu ćemo sagledati koliko postojeći propisi u oblasti nasljednog prava „vode računa“ o licima koja nemaju sredstava za život ili ista ne mogu ostvariti iz vlastite imovine, a nesposobni su za rad ili se ne mogu zaposliti. Shodno tome, nužnim se čini naglašavanje značaja i današnje uloge porodice s aspekta njene zaštitne funkcije; primarno u pogledu njene emotivne i ekonomske kao i svake druge podrške, a posebno s obzirom na lica koja su onemogućena da se samostalno brinu o svojim svakodnevnim obavezama i pravima. Stoga, ulogu porodice ne bi trebali svoditi isključivo na njen ekonomski aspekt posmatranja pošto bi u tom slučaju narušili njenu širu društvenu ulogu u očuvanja koherentnih odnosa među njenim članovima. Imajući to u vidu, u radu smo se fokusirali na razmatranje

historijskog i pozitivno-pravnog aspekta modeliranja nasljedno-pravnih odnosa uz fokusiranje zaštitničke i razvojne uloge porodice kao i nužnosti postojanja nasljedno-pravnih odredbi temeljem kojih bi bilo moguće zaštititi interese nasljednika, odnosno članova porodice i u onim situacijama u kojima to nije bio primarni interes ostavitelja.

2. Historijski značaj razvoja nasljednog prava

S obzirom na mnogobrojne uloge koje proističu iz različitih pristupa shvatanja pojma i uloge porodice, možemo konstatovati da je porodica najznačajniji faktor koji utiče na razvoj ličnosti.¹ S obzirom da su njene uloge mnogobrojne te da su u zavisnosti od društveno-političkih okolnosti kao i stepena ekonomskog razvoja društva jedna drugu smjenjivale, tako je i teoretsko shvatanje porodice variralo, dok je njen praktični značaj ostajao jednako bitan u okviru bilo koje forme društveno-ekonomskog razvoja. Iako su njene historijske uloge bile različite, porodicu je u svakom trenutku, i u bilo kojem obliku društveno-ekonomske formacije (robovlasništvo, feudalizam, socijalizam i različiti oblici kapitalizma), karakterisala solidarnost među njenim članovima kao i prenošenje stečenih vrijednosti kroz odgojni proces na najmlađe njene članove.² S druge strane, ne smijemo zanemariti ni imovinsko osiguranje, odnosno ekonomsku stabilnost koju pokoljenjima, odnosno svojim članovima najčešće osiguravaju stariji članovi porodice.³ Pri tome, ekonomsko osiguranje

¹ Ličnost je bitna karakteristika čovjeka kao ljudskog bića po tome što ona pojedincu nije nešto naprosto dano (samim tim što je rođen kao čovjek) nego je izborena, oblikovana, proizašla iz smisleno-svrhovitog htijenja te stvaralačke djelatnosti koja je dosljedna sama sebi. Stoga pojedinac tek treba da postane ličnost time što svoju prirodno-socijalnu određenost djelatno-smisleno ukida, prevladava i humanizira. J. Malić, V. Mužić, *Pedagogija*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 8-9.

² Mnogi pedagozi odgoj shvataju kao „proizvodno činjenje, analogno zanatskoj proizvodnji nekog predmeta, odgajatelj sliči zanatliji, koji „djelatno teži ka određenom cilju s pomoću određenih sredstava i metoda“. Odgoj je povezan sa razvojem ličnosti, a iz psihologije znamo da se razvoj odvija pod utjecajem sazrijevanja i učenja. Individualni aspekt odgoja odnosi se na razvoj svake ličnosti u društvu. Pojave razvoja kod čovjeka specifične su i po tome što on svjesno utječe na svoj razvoj i na razvoj drugih ljudi. Ta se djelatnost naziva odgojem. H. Gudjons, *Pedagogija-temeljna znanja*, preveli: Ivan Čehok, Željko Pavić i Duško Travar, Educa, Zagreb 1993., 150.; J. Malić, V. Mužić, 8.

³ Govoreći o određenju pojma porodice u čl. 2 st. 1 Porodičnog zakona FBiH- PZ FBiH („Službene novine FBiH“, broj: 35/05, 41/05 i 31/14.), a koji polazi od toga da je porodica životna zajednica roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, usvojitelja i usvojenika i lica iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu, prof. S. Bubić ističe da se istoj može uputiti nekoliko prigovora kao što su: nedovoljna preciznost i jasnoća, pretjerano širenje pojma porodice, posebno navođenje usvojlaca i usvojenika (čime isti bivaju isključeni iz pojma „roditelji i djeca“), te proširenje pojma porodice na vanbračne partnere, što navodi na zaključak da „po slovu zakona“ bračni partneri nisu članovi porodice, a što je pogrešno i neprihvatljivo. N. Traljić/S. Bubić, *Bračno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2007., 14-15. S druge strane, u čl. 6 st. 1 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH („Službene novine FBiH“ br. 30/13) je navedeno da porodicu čine: bračni i vanbračni partneri i njihova djeca (zajednička ili iz ranijih zajednica), krvni srodnici i srodnici iz odnosa potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom; očuh, maćeha; usvojenik i usvojilac iz odnosa nepotpunog usvojenja; srodnici po tazbini zaključno sa drugim stepenom,

najčešće podrazumijeva obezbjeđivanje minimalnih sredstava za život, a što je bilo garantovano nasljedno-pravnim institutima među kojima je najvažniji institut nužnog nasljeđivanja. Zapravo, prvobitna funkcija nasljedno-pravnih instituta je bila, ali i ostala, u službi zaštite imovinskih interesa porodice, odnosno određenog kruga lica (supružnika, potomaka, predaka ili određenih pobočnih srodnika itd.), agnata ili kognata, koji su predstavljali temelj opstanka ne samo porodice nego i cjelokupnog društveno-političkog sistema, a što možemo pratiti kroz sve faze ekonomskog razvoja društva, počev od robovlasništva do danas. S tim u vezi smatramo nužnim da u nastavku ukažemo na nastanke korijena nasljedno-pravnih instituta čija je svrha bila zaštita porodice/domusa u antičkom Rimu, uz napomenu da je razvoj nasljednog prava prošao dosta turbulentan period od tada pa sve do pada socijalističkog pravnog sistema na europskom tlu.

Nasljedno-pravni instituti su bili pogodnim sredstvom za održavanje političke stabilnosti svih robovlasničkih društava, a najreprezentativniji primjer u tom pogledu je antičko rimsko društvo. Naime, nasljedno pravo najstarijeg Rima, prema tvrdnji L. Margetića, bez sumnje je jedan od najzamršenijih i najtežih problema rimske pravne historije.

Rimska porodica je imala mnogostruke funkcije, među kojima je najznačajnija njena politička funkcija.⁴ Ona je preteča države u koj je održala oznake političke grupe na čijem je čelu bio *pater familias* sa vlašću sličnom imperiju rimskog magistrata. Porodični suverenitet jenajjasniji prilikom proučavanja karakterističnog tipa vlasništva nad stvarima-*res Mancipi*, dok nasljeđivanje oca porodice nije predstavljalo ništa drugo nego li preuzimanje vlasti nad porodicom, a što je vršeno testamentom.⁵ Kod zakonskog nasljeđivanja, u početnim etapma razvoja rimskog prava, poštovan je princip zaštite kolektiva, odnosno ostaviteljevih krvih potomaka i daljnjih rođaka, te su usljed toga i pravila nasljeđivanja kod različitih naroda bila utemeljena na različitim principima.⁶ Stoga, ne možemo konstatovati da su pravila nasljeđivanja bila jedinstvena, nego šta više, ona su zbog svoje pravne prirode bila divergentna. Još je Zakonik XII ploča u antičkom Rimu predviđao postojanje tri reda zakonskih nasljednika, i to: *sui heredes*, *proximus agnatus i gentiles*.⁷ Način na koji je koncipiran nasljedno-pravni sistem starog civilnog prava je u velikoj mjeri bio zavisao od razvoja porodičnih zajednica i oblika

staralac i štićenik, hranilac i hranjenik, bivši bračni i vanbračni partneri i njihova djeca (zajednička ili iz ranijih zajednica) i njihovi roditelji, uključujući očuha i maćehu.

⁴ M. Boras/L. Margetić, *Rimsko pravo*, Informator, Zagreb, 1986, 33.

⁵ *Ibid.*

⁶ Ta pravila su mogla biti utemeljena na materinskom srodstvu ili na očinskom agnatskom srodstvu. Uz to mogao je biti primjenjivan princip potpune jednakosti svih potomaka ili princip primogeniture, odnosno kod nekih i princip ultimogeniture. M. Horvat, *Rimsko pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1974, 318.

⁷ Table V. Inheritance and Guardianship, http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Anglica/twelve_Johnson.html (11.03.2016.).

vlasništva, a što je odgovaralo razvojnoj liniji od gensa preko agnatske zajednice do individualne agnatske porodice.⁸ Stoga je smatrano da imovina treba ostati u okviru gensa i pripadati članovima te agnatske zajednice, a što je za posljedicu imalo eliminaciju svih onih lica koja bi dobijajući nasljedni dio isti „odnosila“ drugoj agnatskoj zajednici slabeći koheziju i dignitet vlastitog gensa.⁹ Uz zakonske nasljednike u antičkom Rimu su se dosta rano pojavili i testamentalni nasljednici, pa tako već u Zakoniku XII ploča možemo pronaći odredbe koje u određenim slučajevima daju prednost testamentalnim naspram intestatnih nasljednika.

Gotovo cijeli period razvoja nasljedno-pravnih odnosa Rimljani su ljubomorno čuvali dignitet porodične zajednice izdižući na nasljedni pijedestal ona lica koja su doprinosila njenom razvoju, a time na posredan način i očuvanju koherentnosti i prosperitetnosti državne zajednice. Tako su prvobitno favorizujući, agnatsko srodstvo, kao autohtoni pravni institut antičkog Rima, Rimljani svjesno narušavali kognatsku vezu među licima ne smatrajući ih dosljednim nasljedno-pravnog statusa ukoliko nisu istovremeno živjeli u porodičnoj zajednici sa ostavitelem i doprinosili njenom razvoju.¹⁰ U antičkom svijetu je inače bilo ukorijenjeno shvatanje da su članovi zajednice uključeni u obrede nakon smrti određenog lica bili usko povezani u svakodnevnom životu sa umrlim, posebno ako imamo u vidu da je sjećanje na mrtve bila moralna obaveza koja je padala na nasljednike umrlog i predstavljala izričitu zakonsku obavezu za tih lica.¹¹

Početak klasičnog perioda razvoja rimskog prava kohezija porodične zajednice je slabila, a pojedini ostavioci su sačinjavali testamente i u slučajevima kada je to bilo zabranjeno. Zapravo, testamenti su u ovim slučajevima izlazili iz prethodno navedenih okvira predviđenih prvim rimskim zakonikom. Ovakvi testamenti nisu proizvodili pravno-relevantne učinke ukoliko bi lica koja su

⁸ „Rimljani preskaču neke faze razvoja koje imaju drugi narodi.“ D. Stojčević, „Formiranje rane rimske države“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1966, 62.

⁹ Kada se usljed napretka proizvodnih snaga takve agnatske široke zajednice (kojima npr. odgovaraju naše porodične zadruge) raspadaju na inokosne porodice, koje već s vlastitim manjim brojem članova (roditelji i djeca) mogu proizvoditi ono što im treba za opstanak, rodila se i ideja da se imovina sačuva potomcima u toj najužoj porodici (*sui heredes*). M. Horvat, 319. U nauci možemo naići i na mišljenja da tako široke porodične zajednice „predstavljaju prelazni stepen između matrijarhalne porodice, koja je proizašla iz grupnog braka i inokosne porodice modernog doba.“ D. Stojčević, „Gens, consortium, familiae“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1966, 51-58.

¹⁰ Približavanje porodičnih obrazaca je vrlo teško zamisliti kada govorimo o antičkom svijetu, jer je produžavanje nuklearne porodične veze i odnosa unutar nje postalo vrlo važno pitanje za drevne porodične zajednice. Pored insistiranja na jačanju unutar-porodičnih veza grčko-rimski svijet je veliku pažnju pridavao brizi za mrtve, njihovoj dostojnoj sahrani, podizanju spomenika te stalnog sjećanja na njih kroz razne rituale i festivale pričinjavane u čast mrtvih. S. Hin, „*Families and States. Citizenship and demography in the Greco-Roman world*“, MPIDR Working Paper WP 2010-005, January 2010, Max-Planck Institute for Demographic Research, Laboratory of Historical Demography, 5-6.

¹¹ *Ibid.*

mimoidena istim pokrenula postupak njegovog poništenja zahtijevajući da se shodno propisima starog civilnog prava sva imovinska dobra zadrže u okviru domusa bez obzira na odredbe testamenta.

Znači, tek u onom trenutku kada je sloboda testamentalnog raspolaganja postala pravno-relevantna, te kada je tim raspolaganjem došlo do povrede imovinsko-pravnih interesa najbližih srodnika ostavitelja, odnosno kada je došla u pitanje održivosti domusa donesen je set pravnih propisa kojima je sloboda testamentalnog raspolaganja postepeno suzbijana, a sve u interesu zaštite ekonomskog statusa najbližih ostaviteljevih srodnika. Suština pojma nužnog nasljeđivanja se sastojala u tome da je testator bio dužan određenim kategorijama lica, odnosno najbližim rođacima osigurati određeni, unaprijed propisan, obim materijalnih dobara iz zaostavštine, određen kao nužni zakonski dio nasljedstva, odnosno *legitima portio*.¹² U suprotnom testamentalne odredbe su gubile pravno dejstvo u cilju zadovoljavanja zakonom određenog nužnog nasljednog dijela.

Krajem republike u praksi centumvirskog suda je izgrađeno tzv. materijalno nužno nasljedno pravo, kojim je precizirano da testator mora svoje najbliže rođake imenovati nasljednicima na određeni dio zaostavštine (tzv. nužni dio) ukoliko nije imao opravdanih razloga za njihovo iznasljeđivanje.¹³ Ovaj pravosudni organ je postavio tzv. pravilo *testamentum inofficiosum*, a u kojem je bilo usvojeno shvatanje da je testament u kojem je neki najbliži rođak bez opravdanog razloga mimoiden ili iznaslijeđen bez opravdanog razloga u suprotnosti sa prirodnim osjećajem dužnosti prema najbližoj rodbini, a što su kasnije usvojili kako pretori tako i kasniji zakonodavni organi. Ukoliko imovinski interesi ovih lica ne bi bili zadovoljeni oni su bili ovlašteni da traže poništenje testamenta koristeći se posebnom tužbom *querella inofficiosi testamenti*.¹⁴

U posljednjoj fazi razvoja rimskog pravnog sistema Justinijan je materijalno nužno nasljedno pravo regulisao na novi način povećavši nužni dio zakonskih nasljednika na jednu trećinu nužnog zakonskog dijela ukoliko bi njihov zakonski dio u konkretnom slučaju iznosio najviše jednu četvrtinu u

¹² Ovaj institut je poznat i kao *quarta falcidia*, a što je bilo povezano sa donošenjem *Lex Falcidia* od 40. god.pr.n.e. G. Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, Springer Heidelberg New York Dordrecht London, 2012., 294.

¹³ C. Spivack, „Why the Testamentary Doctrine of Undue Influence Should Be Abolished“, *Kansas Law Review*, Vol. 58, fn. 35, 250.

¹⁴ J. Urbanik, „Dioskoros and the Law (on Succession):Lex Falcidia Revisited“, 129-130. <http://www2.wpia.uw.edu.pl/files//Urbanik/Urbanik%20Falcidia%20Dioskoros%20ost.pdf?short=11.01.2106.>

„Budući da su neki roditelji više puta svoju djecu bez razloga ili iznasljeđivali ili mimoilazili, uvedeno je načelo da djeca koja tvrde da su nepravilno iznaslijeđeni ili nepravilno mimoideni mogu voditi spor povodom takvog testamenta koji je suprotan moralnim obavezama ostavioca, ukazujući na to da oni koji su napravili ovakav testament nisu tada bili baš pri zdravoj pameti.“ Iustiniani, *Institutiones*, Liber secundus, XVIII.

odnosu na čitavo naslijeđe, odnosno na jednu polovinu nužnog zakonskog dijela ukoliko bi njihov zakonski dio bio manji od jedne četvrtine u odnosu na cjelokupnu zaostavštinu.¹⁵ U ovoj fazi razvoja zaštite interesa nužnih nasljednika uz primjenu *querella inofficiosi testamenti*,¹⁶ za koju je smatrano da urušava ugled ostavitelja, bila su uvedena dva nova instrumenta zaštite i to: *querella inofficiosae donationis*¹⁷ i *querella inofficiosae dotis*,¹⁸ a kojima je nužni nasljednik mogao pobijati darovanja, odnosno poklone kao i data mirazna dobra kojima je ostavitelj raspolagao još za života.¹⁹ Naime, prezumirano je da je ostavitelj još za života činio poklone i miraze u većoj mjeri, a sve da bi izbjegao odredbe o nužnom nasljednom dijelu najbližih srodnika, odnosno lica koja su po zakonu trebala biti spomenuta u testamentu. Znači, novim carskim zakonodavstvom *querella inofficiosi testamenti* je mogla biti upotrijebljena samo u onim slučajevima u kojima je nužni nasljednik bio potpuno isključen iz nasljedstva. U suprotnom, ukoliko je nešto od dobara bilo ostavljeno nužnom nasljedniku, ali manje od njegove *debita portio*, nužni nasljednik je mogao tražiti od testamentalnih nasljednika samo nadopunu do visine nužnog dijela.²⁰

Kada je riječ o posebnim mjerama zaštite ličnih i imovinskih prava i interesa lica koja su Rimljani „posebno pravno tretirali“, bilo da su u pitanju: nedorasli maloljetnici, žene, rasipnici, lica sa tjelesnim nedostacima ili pak stariji maloljetnici, rimsko pravo je izgradilo dvije vrste instituta imovinsko-pravne zaštite tih lica, i to: *tutela* (tutorstvo) i *cura* (starateljstvo).²¹ Počevši od vremena vladavine cara Konstantina dolazi do približavanja pojmova *tutor* i *curator*, i s tim u vezi do izjednačavanja pojmova *auctoritatis tutoris* i *consensus curatoris*. Uostalom, svi maloljetnici ispod 25 godina stavljeni su pod kuratelnu tek u postklasično doba, vjerojatno tek za vrijeme vladavine cara Justinijana.²² Također, od vremena imperatora Konstantina u znatnoj je mjeri sužena tutorova i kuratorova ovlast raspolaganja stvarima šticećenika.²³

¹⁵ The Novels, XVIII, Concerning The Legal Portions of The Third and Half of Estates; and of The Successions of Natural Children and Grandchildren; Chapter XVIII, Vidjeti: http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Anglica/N18_Scott.htm (11.03.2016.).

¹⁶ Nasljednici su često za ostavitelja tvrdili da je bio luđ, kada je u testamentu ostavio bar nešto povlaštenim nasljednicima. U tim slučajevima nužni nasljednici su morali upotrijebiti tužbu *actio supplem legitemam* kojom su zahtijevali dopunu nužnog nasljednog dijela, uz ovlaštenje da traže opoziv poklona ili miraza ako je njima bio okrnjen nužni nasljedni dio. I. Puhanić, *Rimsko pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1974., 386.

¹⁷ Lat. *querella*-prigovor, tužba; *inofficiosus*-suprotan moralnoj dužnosti; *donatio*-darovanje. A. Romac, *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb. 1989., 293.

¹⁸ Lat. *querella*-prigovor, tužba; *inofficiosus*-suprotan moralnoj dužnosti; *dotis*-miraz. *Ibid.*

¹⁹ Za opoziv poklona je služila *actio inofficiosae donationis*, a za povratak miraza *actio inofficiosae dotis*.

I. Puhanić, 386.

²⁰ M. Horvat, 331.

²¹ A. Romac, *Izvori rimskog prava*, Informator-Zagreb, Zagreb 1973., 187-188.

²² L. Margetić/M. Boras, 217.

²³ *Ibid.*

3. Uvažavanje posebnih okolnosti potencijalnih nasljednika u nasljednom pravu SFRJ

Na bazi modifikovanih i ne tako rigidnih učenja o nasljednom pravu (kao što je to bio prvobitno slučaj u zemljama socijalističkog bloka)²⁴ pravni sistem socijalističke Jugoslavije je određenom krugu lica priznavao pravo na izdvajanje jednog dijela imovine iz zaostavštine umrlog, pod pretpostavkom ispunjenja određenih uslova, a što je bilo različito regulisano republičkim i pokrajinskim zakonima o nasljeđivanju.²⁵ Zbog značaja i uloge koju je u izgradnji *de lege lata* nasljednog prava imao socijalistički pravni sistem u nastavku ćemo se osvrnuti na nasljedno-pravne institute bivših jugoslavenskih zemalja ukazujući na njihova specifična rješenja u cilju izgradnje sistema socijalne zaštite porodice.

Po odredbama Zakona o nasljeđivanju SR Srbije, SAP Kosova i SAP Vojvodine, ovo pravo na izdvajanje su imali svi potomci umrlog koji su živjeli u zajednici sa ostaviocem, bez obzira da li se oni u konkretnom slučaju javljaju kao nasljednici.²⁶ Zakoni o nasljeđivanju SR BiH i SR Slovenije su predviđali da ovo pravo imaju i usvojenici iz nepotpunog usvojenja, kao i njihovi potomci, jednako kao i potomci usvojioca.²⁷ Po Zakonu o nasljeđivanju SR Crne Gore i Zakona o nasleđuju SR Makedonije pravo na izdvajanje je pripadalo svim licima koja su sa ostaviocem živjela u zajednici, a koja su mogla biti njegovi zakonski nasljednici, pod uslovom ispunjenja nužnih pretpostavki kako bi uopće stekli taj obligaciono-pravni zahtjev.²⁸

U pogledu mogućnosti uvažavanja posebnih okolnosti zakonodavci svih republika i autonomnih pokrajina su predviđali jedinstvenu mogućnost povećanja ili smanjenja nasljednog dijela bračnog druga, dok su razlike bile očigledne kada je bio u pitanju krug nasljednika na račun čijih nasljednih dijelova je moglo doći do navedenog povećanja ili smanjenja nasljednog dijela.²⁹

²⁴ K. Marks/F. Engels, *Manifest Komunističke partije*, <http://www.skoj.org.rs/pdf/1.pdf> (17.03.2016.).

²⁵ „Potomak koji je učestvovao u ostavinskom postupku može istaknuti zahtjev za izdvajanje dijela iz zaostavštine koji odgovara njegovom doprinosu u povećanju vrijednosti ostaviočeve imovine i u posebnoj parnici nakon pravomoćnog okončanja ostavinskog postupka.“ Vrhovni sud BiH, br. Rev-290/86, od 12.XII.1986. Bilten Vrhovnog Suda BiH, br. 1986/4, Novinsko-izdavačka organizacija Službeni list SRBiH, Sarajevo, 1986.

²⁶ B.T. Blagojević, *Nasledno pravo u Jugoslaviji-prava republika i pokrajina*, Savremena administracija, Beograd, 1988., 11.; A. Silajdžić, *Nasljedno pravo*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 1964., 48.

²⁷ Čl. 35 Zakona o nasljeđivanju SR BiH („Službeni list BiH“, br. 22 od 28.VII.1973. godine, br. 38 od 27.XII.1978. godine i br. 7 od 24.III.1980. godine) i čl. 32 Zakona o dedovanju SRS („Uradni list SRS“, br. 15/76, 23/78).

²⁸ Čl. 32 Zakona o nasljeđivanju SR CG („Službeni list SRCG“, br. 4/76 ispravljen u br. 10/76, 22/78)

i čl. 35 Zakona o nasleđuju SRM („Služben vesnik na SR Makedonija“, br. 35/73, 27/78).

²⁹ D.Medić/H.Tajić, 65. Bilten Vrhovnog Suda BiH, br. 1989/4, Novinsko-izdavačka organizacija Službeni list SRBiH, Sarajevo, 1989.

Tako je po odredbama Zakona o nasljeđivanju u SR Srbiji, SR Sloveniji, SR Hrvatskoj i Zakona o nasleđuenjato SR Makedonije povećanje nasljednog dijela bračnog druga bilo moguće isključivo ukoliko su na nasljedstvo sa bračnim drugom konkurisali nasljednici drugog nasljednog reda,³⁰ dok je po zakonima o nasljeđivanju u SR BiH, SR Crnoj Gori, SAP Kosova i SAP Vojvodine to bilo moguće i u slučaju da su se sa bračnim drugom u svojstvu sanasljednika javljaju i nasljednici prvog nasljednog reda.³¹ Uočavamo da je u drugoj grupi zakonodavnih rješenja krug lica na čiji teret je moglo doći do povećanja nasljednog dijela bračnog druga bio nešto širi. Da bi došlo do povećanja nasljednog dijela bračnog druga bilo je potrebno ispunjenje prethodnog uslova, odnosno da bračni drug nema nužnih sredstava za život, niti bi ih mogao imati čak i kada bi u svojstvu nasljednika dobio polovinu zaostavštine u drugom nasljednom redu ili adekvatan dio u prvom nasljednom redu.³² Pri tome je na sudu bila obaveza da procijeni sve okolnosti konkretnog slučaja uzimajući u obzir i činjenicu da li će i ostali nasljednici smanjenjem nasljednog dijela zapasti u stanje ugroženosti.³³ Jedino Zakon o dedovanju SR Slovenije nije propisivao da će se prilikom odlučivanja o povećanju nasljednog dijela bračnog druga uzimati u obzir bilo kakvi prethodni uslovi na strani bračnog druga, a u pogledu posjedovanja ili neposjedovanja nužnih sredstava za život.³⁴ Kako god je bilo moguće povećanje nasljednog dijela bračnog druga tako je bila propisana i mogućnost njegovog smanjenja,³⁵ i to isključivo u korist roditelja ostavioca, ali pod uslovima da je do smanjenja nasljednog dijela bračnog druga došlo samo ukoliko je on konkurisao na naslijeđe sa roditeljima ostavioca, te ukoliko je ispunjen prethodni uslov i to: da roditelji nemaju nužnih sredstava za život, te da tih nužnih sredstava ne bi imali dovoljno ni sa redovnim nasljednim dijelom koji bi im pripao.³⁶

Kada je riječ o izdvajanju po osnovu socijalne ili druge pomoći koju je ostavilac primao od društvene zajednice, Zakoni o nasljeđivanju SR BiH, SR

³⁰ Čl. 28 Zakona o nasljeđivanju SRH („Narodne novine SRH“, br. 47/78), čl. 23 Zakona o nasleđivanju SRS („Službeni glasnik SRS“, br. 52/74, 1/80, 8/80), čl. 23 Zakona o dedovanju SRS, čl. 25 Zakona o nasleđuenjato SRM.

³¹ Čl. 23 Zakona o nasljeđivanju SR BiH, čl. 23 Zakona o nasljeđivanju SR CG, čl. 24 Zakona o nasljeđivanju SAPV („Službeni list SAP Vojvodine“, br. 8/75, 27/79), čl. 18 Zakona o nasljeđivanju SAPK („Službeni list SAP Kosova“, br. 43/74, 47/78 i 26/79).

³² Ovo u zavisnosti od republičkog, odnosno pokrajinskog zakonodavstva, čija su rješenja bila različita.

³³ Jedino je čl. 23 Zakona o nasljeđivanju SR BiH i čl. 21 Zakona o nasljeđivanju SR Crne Gore izričito regulisao da će sud pri ovom odlučivanju uzeti u obzir trajanje bračne zajednice.

³⁴ Čl. Zakona o dedovanju SRS.

³⁵ „Do smanjenja dijela bračnog druga, u smislu čl. 12 Zakona o nasljeđivanju, može doći samo ako sa bračnim drugom konkurišu sinovi i kćeri ostavioca iz ranijih brakova, a ne i dalje potomstvo ostavioca, jer je ono izuzetak samo stipulisan u korist prvostepenih potomaka ostavioca iz njegovog ranijeg braka.“ Vrhovni sud Vojvodine, br. GŽ-1806/71, D.Medić/H. Tajić, *Nasljedno pravo u sudskoj praksi*, Privredna štampa, d.o.o., Sarajevo-Banjaluka, 2008., 52.

³⁶ Čl. 24 Zakona o nasljeđivanju SR BiH, čl. 24 Zakona o nasljeđivanju SR CG, čl. 26 Zakona o nasleđuenjato SRM, čl. 24 Zakona o dedovanju SRS, čl. 24 Zakona o nasleđivanju SRS, čl. 24 Zakona o nasljeđivanju SAPV, čl. 18 Zakona o nasljeđivanju SAPK.

Srbije, SAP Kosovo i Zakona o nasleđivanju SRM nisu sadržavali bilo kakve propise o provođenju ove ustavne odredbe. S druge strane, Zakon o nasljeđivanju SR Slovenije je sadržavao odredbe shodno kojima je bilo obavezno vraćanje stvari, odnosno vrijednosti koju je ostavitelj primio na ime socijalne ili druge pomoći od strane društvene zajednice.³⁷ Zakonom o nasljeđivanju SR Crne Gore je bilo predviđeno da se u ostvarivanju ustavne norme o mogućnosti ograničavanja nasljeđivanja imovine lica koje je uživalo socijalnu ili drugu pomoć društvene zajednice, konstituisalo je pravo potraživanja u korist opštine koja je umrlom licu davala socijalnu ili drugu pomoć.³⁸

Prilikom podjele zaostavštine zakonodavstvo bivših republika, odnosno pokrajina je nalagalo da predmeti domaćinstva koji služe za zadovoljavanje svakodnevnih potreba budu izdvojeni u korist zakonom određenih lica, a to su bili bračni drug i ostaviočevi potomci, pod uslovom da su ta lica u momentu ostaviočeve smrti s njim živjela u istom domaćinstvu.³⁹ Prema odredbama Zakona o nasleđivanju SRM navedeno pravo je pripadalo svim licima koja su sa ostaviocem, u momentu njegove smrti, živjela u istom domaćinstvu, pri čemu su ta lica trebala imati status bračnog druga, srodnika, usvojenika ili usvojitelja, kao i određenih kategorija lica koja su živjela u trajnoj zajednici sa ostaviocem, dakle, samo ona lica koja su se mogla, po zakonskom nasljednom redu javljati kao nasljednici ostavioca *in concreto*.^{40,41}

U pogledu posebnih okolnosti koje su bile uvažavane u slučaju pojave lica kao nužnih nasljednika nasljedno pravo socijalističkih republika i pokrajina je propisivalo različite kriterijume. Najuzi krug lica koja su imala pravo na nužni dio je bio u SR BiH i SR Makedoniji, a obuhvatao je: ostaviteljeve potomke, njegove usvojenike i njihove potomke, roditelje ostavioca kao i njegovu braću i sestre te ostaviočevog bračnog druga.⁴² Taj krug lica je bio širi u SR Srbiji, SR Crnoj Gori, SR Sloveniji te objema autonomnim pokrajinama, a obuhvatao je: ostaviteljeve potomke, njegove usvojenike i njihove potomke, roditelje ostavioca

³⁷ Ovdje je bio predviđen i jedan izuzetak, i to u slučaju da se kao nasljednici javljaju njegov bračni drug ili njegova djeca, koja također imaju potrebu za socijalnom ili drugoj pomoći društvene zajednice. U tom slučaju nije dolazilo do vraćanja stvari, odnosno vrijednosti koje je ostavilac prethodno primio. Vidjeti čl. 129 Zakona o dedovanju SRS.

³⁸ Čl. 182 Zakona o nasljeđivanju SR CG.

³⁹ Čl. 36 Zakona o nasljeđivanju SR BiH, čl. 33 Zakona o nasljeđivanju SR CG, čl. 36 Zakona o nasleđivanju SRM, čl. 33 Zakona o dedovanju SRS, čl. 33 Zakona o nasljeđivanju SRS, čl. 26 Zakona o nasljeđivanju SAPK, čl. 34 Zakona o nasljeđivanju SAPV. B.T. Blagojević je mišljenja da se ovo pravo treba u svakom slučaju priznati i ostaviočevom usvojeniku i njegovom potomstvu koji su sa ostaviocem živjeli u istom domaćinstvu, čak i za slučaj da ova lica ne budu imala pravo nasljeđivanja, a što je izričito bilo propisano samo u čl. 33 Zakona o dedovanju SR Slovenije.

⁴⁰ Čl. 35 st 1 Zakona o nasleđivanju SRM.

⁴¹ „Naknadno pronađeni nakit kojim testator nije raspolagao u svome testamentu, raspodjeljuje se prema pravilima Zakona o nasljeđivanju. Pronađeni nakit ne može se smatrati stvarima pokušstva.“ Okružni sud u Beogradu, Gž-4250/88, D.Medić/H.Tajić, 12.

⁴² Čl. 28 st. 1 Zakona o nasljeđivanju SR BiH, čl. 28 st. 1 Zakona o o nasleđivanju SRM.

kao i njegovu braću i sestre, ostaviočevog bračnog druga i njegove djedove i babe.⁴³ Preuzimanjem saveznog Zakona o nasljeđivanju u SR Hrvatskoj je krug nužnih nasljednika bio najširi pošto su to pravo uz navedena lica imali i svi dalji ostaviteljevi preci.⁴⁴ Važno je napomenuti da su između navedenih, nužnih nasljednika *in concreto* pravo na nužni dio imala samo ona lica koja se mogu javiti kao redovni zakonski nasljednici, tako da je sticanje svojstva nužnog nasljednika bilo uslovljeno mogućnošću redovnog zakonskog nasljeđivanja.⁴⁵ Sticanje prava na nužni dio navedenih lica je moglo biti uslovljeno određenim subjektivnim ili objektivnim činjenicama. Tako su objektivne činjenice bile iscrpljivane u srodničkom, odnosno bračnom odnosu sa ostaviocem, a što je predstavljalo dovoljan razlog da se u konkretnom slučaju određena lica jave u ulozi nužnih nasljednika. Status nužnog nasljednika pored srodničke, odnosno bračne veze je mogao biti uslovljen i određenim subjektivnim činjenicama, koje su smatrane dopunskim uslovima da bi se određena lica uopće mogla javiti kao nužni nasljednici. Shodno tome, u pravnoj teoriji su definisana dva kriterijuma na temelju kojih je bio utvrđen ukupan krug lica koja su se u našem nasljedno-pravnom sistemu mogla javiti u statusu nužnih nasljednika.⁴⁶ Prvi je čisto objektivni kriterijum, shodno kojem su izvjesna lica pravo na nužni dio sticala zahvaljujući objektivnim okolnostima srodstva ili bračne veze sa ostaviocem. Krug ovih lica je u jugoslavenskom nasljedno-pravnom sistemu bio različito definisan, pa je tako u SR Srbiji, SR Hrvatskoj, SR Sloveniji, SR Crnoj Gori i objema pokrajinama objektivni kriterijum bio dovoljnim razlogom da se svi potomci ostavioca, njegovi usvojenici i njihovi potomci, roditelji ostavioca i njegov bračni drug jave kao nužni nasljednici.⁴⁷ S druge strane, shodno zakonskim odredbama o nasljeđivanju SR BiH i SR Makedonije po objektivnom kriterijumu su nužno nasljeđivati mogla isključivo samo sljedeća lica: djeca ostavioca, njegovi usvojenici, i njegov bračni drug.⁴⁸ Navedena lica pravo na nužni dio su sticala *ex lege* samo ako bi *in concreto* bila pozvana da naslijede redovni zakonski dio zaostavštine i ukoliko bi to mogli odnosno željeti. Drugi kriterijum je objektivno-subjektivnog karaktera i po njemu izvjesna lica pravo na nužni dio stiču ako i samo ako pored ispunjenja objektivnog kriterijuma

⁴³ Čl. 25 st. 1 Zakona o nasljeđivanju SRS, čl. 25 st. 1 Zakona o nasljeđivanju SR CG, čl. 25 st. 1 Zakona o dedovanju SRS, čl. 26 st. 1 Zakona o nasljeđivanju SAPV.

⁴⁴ Čl. 30 st. 1 Zakona o nasljeđivanju SRH.

⁴⁵ Izuzetak od ovog su predstavljale odredbe čl. 20 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SAP Kosova, gdje je bilo normirano da će lica koja su živjela u vanbračnoj zajednici, ukoliko su ispunjeniodređeni uslovi, iako međusobno mogu biti u svojstvu redovnih zakonskih nasljednika neće biti nužni nasljednici.

⁴⁶ B.T. Blagojević, 209.

⁴⁷ Prethodno smo naveli sve odredbe kojima je bilo regulisano navedeno pitanje, osim odredbi Zakona o nasljeđivanju SAP Kosova. Naime, pošto je temeljem čl. 25. a u vezi sa čl. 233 Zakona o nasljeđivanju SRS bilo predviđeno da se ovo pitanje jedinstveno primjenjuje na teritoriji cijele Republike, dakle i u objema pokrajinama, zakonodavne vlasti Kosova nisu donijele odnosnu odredbu, dok su zakonodavci u Vojvodini poštujući navedenu odredbu republičkog zakona u svoj Zakon o nasljeđivanju inkorporisali istovijetnu odredbu.

⁴⁸ Prema čl. 28 st. 1 Zakona o nasljeđivanju SR BiH to su mogli biti samo usvojenici iz potpunog usvojenja.

(srodstvo ili bračna veza), udovoljavaju i određenim subjektivnim kriterijumima, podrazumijevajući da su ta lica u mogućnosti da se pojave u svojstvu redovnog zakonskog nasljednika, te da žele naslijediti ostavioca.⁴⁹ Subjektivni uslovi, regulisani republičkim i pokrajinskim zakonima, su podrazumijevali postojanje dopunskih uslova koji su se nadovezivali na činjenice srodstva, odnosno bračne veze. Subjektivni uslovi su dakle podrazumijevali posebne situacije koje su odnosnom licu (srodniku ili bračnom drugu) davale za pravo da se pojavi kao nužni nasljednik *in concreto*.⁵⁰ Vrste dopunsko-subjektivnog, ali vrlo bitnog uslova koji se trebao javiti na strani određenih lica da bi ona bila nužni nasljednici, kao i krug lica kojima je bilo priznato pravo na nužni dio ako ispunjavaju taj dopunski uslov, bile su različito regulisane na pravno-partikularnom prostoru SFRJ.⁵¹ Tako je u svim republikama i pokrajinama taj dopunski – subjektivni – uslov, sa izuzetkom SR Makedonije bio jednovrstan i jedinstveno određen. Za posebno određenu grupu lica u SR BiH, SR Srbiji, SR Crnoj Gori, SR Sloveniji, SR Hrvatskoj (gdje su važile odredbe saveznog Zakona o nasljeđivanju) i objema pokrajinama (u kojima je po ovom pitanju, bilo primjenjivano zakonodasstvo SR Srbije) bilo je nužno postojanje dodatnog subjektivnog uslova iskazanog u trajnoj nesposobnosti za rad i nemanju nužnih sredstava za život, pri čemu je zahtijevano kumulativno ispunjenje oba navedena stanja, a što je morao da utvrdi sud svojom odlukom u svakom konkretnom slučaju i posebno u odnosu na svakog od srodnika koji bi polagao pravo na nužni dio.⁵² No, međutim, iako smo naveli da zakonodavci navedenih teritorijalnih jedinica u okviru SFRJ predviđaju jednovrsnost subjektivnih kumulativnih uslova, ipak oni nisu određivali iste grupe lica, odnosno istovrsne objektivne uslove.⁵³ U ranijem saveznom Zakonu o nasljeđivanju, koji je važio na prostoru SR Hrvatske, navedenom subjektivnom uslovu su bili podložni ostaviočevi preci, osim roditelja (za koje je važio isključivo objektivni kriterijum) te braća i sestre ostavioca.⁵⁴ U SR Srbiji, SR Crnoj Gori i SR Sloveniji kao i objema pokrajinama kao nužni nasljednici po objektivno-subjektivnom kriterijumu su bili predviđeni ostaviočeve dede i babe, te braća i sestre ostavioca.⁵⁵ Na kraju, Zakonom o nasljeđivanju SR BiH bilo je predviđeno da će se kao lica kod kojih će biti pravno-relevantno subjektivno

⁴⁹ M.Kreč/Đ. Pavić, 71-72.

⁵⁰ „Pravo nužnog nasljednika da traži smanjenje raspolaganja testamentom je lično pravo i ono se gasi smrću nužnog nasljednika i u slučajukada je on poveo parnicu radi ostvarenje tog prava.“ Vrhovni sud Jugoslavije, br. Rev-1387/65, od 17.IX.1965. D.Medić/H.Tajić, 119-120.

⁵¹ B.T. Blagojević, 210.

⁵² Čl. 28 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SR BiH, Čl. 25 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SRS, čl. 25 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SR CG, čl. 25 st. 2 Zakona o dedovanju SRS, čl. 26 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SAPV, čl. 30 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SRH.

⁵³ Jasno je da bez određivanja objektivnog kriterijuma, navedeni subjektivni kriterijum nema svrhe, pošto ne postoji subjekt na kojeg bi se isti i odnosio.

⁵⁴ Čl. 30 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SRH.

⁵⁵ Čl. 25 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SRS, čl. 25 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SR CG, čl. 25 st. 2 Zakona o dedovanju SRS, čl. 26 st. 2 Zakona o nasljeđivanju SAPV.

stanje nesposobnosti za rad i nemanja nužnih sredstava za život,⁵⁶ moći pojaviti unuci i njihovi dalji potomci, potomci potpunog usvojenika, nepotpuni usvojenici i njihovi potomci, roditelji ostavioca te njegova braća i sestre.⁵⁷ Već smo naveli da je pravna situacija po pitanju objektivno-subjektivnih kriterijuma na strani nužnih nasljednika u SR Makedoniji bila specifična, jer se odlikovala viševrсношću. Slijedom toga, jedna grupa lica je trebala udovoljiti specifičnim subjektivnim kriterijumima, koji pri tome nisu važili za drugu grupu lica koji su, udovoljavajući posve drugim subjektivnim kriterijumima, sticali svojstvo nužnih nasljednika prema objektivno-subjektivnom kriterijumu.⁵⁸ Potomci ostaviočeve djece kao i potomci ostaviočevog usvojenika mogli su biti u poziciji nužnih nasljednika ako i samo ako su u momentu smrti ostavioca živjeli s njim u zajednici ili ako ih je on izdržavao.⁵⁹ S druge strane, ostaviočevi roditelji kao i njegova braća i sestre su bili kvalifikovani da se jave kao nužni nasljednici ako i samo ako su trajno nesposobni za rad i ako nisu imali nužnih sredstava za život, a što je sud procjenjivao u svakom konkretnom slučaju po pitanju svakog od lica koje bi isticalo zahtjev za nužni zakonski nasljedni dio.⁶⁰

4. Pozitivno-pravno uređenje i zaštita nasljedno-pravnog statusa određenih lica

Nasljedno pravo u BiH, koje je regulisano kroz tri Zakona o nasljeđivanju,⁶¹ predviđa posebnu zaštitu određenih kategorija lica uz ekstenzivno propisivanje razloga i slučajeva koji uzimaju u obzir njihove posebne potrebe, odnosno situacije u kojima se ista mogu naći. Da bi u nekom konkretnom slučaju moglo doći do nasljeđivanja (bez obzira da li je riječ o redovnim ili nužnim zakonskim nasljednicima ili nasljednicima na temelju testamenta ili ugovor o nasljeđivanju) potrebno je da istovremeno budu ispunjene sljedeće pretpostavke: smrt ostavitelja, postojanje nasljednika, postojanje zaostavštine, postojanje osnova pozivanja na naslijeđe, te prijem i odricanje od naslijeđa.⁶²

⁵⁶ „Pomanjkanje nužnih sredstava za život u smislu čl. 30 ZN postoji onda kada je sam eventualni nužni nasljednik bez tih sredstava, a nije odlučno da li ih on dobija od drugih osoba pa makar i od onih koji su ga po zakonu dužni izdržavati. Za odlučenje o utvrđivanju prava na nužni dio nije od odlučne važnosti činjenica smrti eventualnog nužnog nasljednika prije dovršetka parnice jer ostavina umrle osobe prelazi na njene nasljednike po sili zakona u času njene smrti.“ Vrhovni sud Hrvatske, br. Gž-2335/72 od 06.IX.1972. D.Medić/H.Tajić, 72.

⁵⁷ Zaključujemo da je Zakon o nasljeđivanju SR BiH obuhvatao najširi krug lica koja su se mogla pojaviti kao nužni nasljednici, ali tek nakon što ispune dodatni subjektivni uslov.

⁵⁸ *Ibid.*, 211.

⁵⁹ Čl. 28 st. 2 Zakona o o nasleđivanje SRM.

⁶⁰ Čl. 28 st. 3 Zakona o o nasleđivanje SRM.

⁶¹ Zakon o nasljeđivanju Federacije BiH, („Službene novine FBiH“, br. 80/14)

Zakon o nasljeđivanju Republike Srpske, („Službeni glasnik RS“, br. 01/09, 55/09)

Zakon o nasljeđivanju Brčko distrikta BiH, (preuzet Zakon o nasljeđivanju SR BiH, prečišćeni tekst objavljen u „Službenom listu“, br. 7/80, 15/80).

⁶² R. Momčilović/M. Živanović, *Nasledno pravo*, Beograd-Banja Luka, 2000, 27.

Zakonodavci su usvajajući zakone o nasljeđivanju predvidjeli posebna pravila za određene kategorije nasljednika omogućavajući da njihov nasljedni dio bude povećan na račun drugih nasljednika, pa čak da naslijede i cjelokupnu zaostavštinu. Krug tih lica je dosta usko određen i ograničen na djecu ostavitelja (podrazumijevajući i usvojenike i vanbračnu djecu, ali ne i ostale potomke),⁶³ njegovog bračnog partnera (u FBiH i partnera iz vanbračne zajednice) i ostaviteljeve roditelje. Povećanje nasljednog dijela nije moguće na teret testamentalnih nasljednika ili nasljednika po bilo kojem drugom osnovu, osim zakona.⁶⁴

U FBiH do povećanja nasljednog dijela djece ostavitelja (koja su pozvana na naslijeđe) može doći smanjenjem nasljednog dijela ostalih nasljednika prvog nasljednog reda, dok iz naročito opravdanih razloga djeca mogu naslijediti i cjelokupnu zaostavštinu tako da će ostali nasljednici prvog nasljednog reda biti uskraćeni za svoj nasljedni dio. Kada su djeca koja nemaju nužnih sredstava za život pozvana na naslijeđe, sud može na njihov zahtjev (ali ne i po službenoj dužnosti) odlučiti da naslijede i jedan dio onog dijela zaostavštine koji bi po zakonu trebalo da naslijede ostali nasljednici prvog nasljednog reda. U naročito opravdanim slučajevima sud može odlučiti da djeca naslijede i cjelokupnu zaostavštinu ukoliko je ona tako male vrijednosti da bi njenom podjelom djeca zapala u oskudicu, pri čemu (u oba slučaja) sud ima obavezu da u obzir uzme sve okolnosti konkretnog slučaja, a naročito imovinske prilike i sposobnost za privređivanje svakog djeteta i bračnog partnera, trajanje bračne zajednice, kao i vrijednost zaostavštine.⁶⁵ U R Srpskoj i BD BiH ukoliko su na naslijeđe pozvana djeca sa ostaviočevim supružnikom, a koja pri tome nemaju nužnih sredstava za život, do povećanja njihovog nasljednog dijela (isključivo na njihov zahtjev) može doći na teret ostaviočevog supružnika. Pored toga predviđeno je da sud može cjelokupnu zaostavštinu dosuditi djeci ukoliko je ona tako male vrijednosti da bi njenom podjelom djeca zapala u oskudicu.⁶⁶ Ako neko od djece nema nužnih sredstava za život može zahtijevati povećanje svog dijela kako prema supružniku tako i prema ostaloj ostaviočevoj djeci, ali ne i prema ostalim potomcima.⁶⁷ Ovim stavom, u okviru istog člana, oba zakonodavca su krug nasljednika na čiji teret može doći do povećanja nasljednog dijela djece koja nemaju nužnih sredstava za život, proširili samo na ostalu ostaviočevu djecu. Vjerovatno je zakonodavac htio dati dovoljno

⁶³ Pošto je načelnim odredbama zakonodavac izjednačio određene kategorije lica vjerovatno je bespredmetnim držao opterećivanje zakonskog teksta ponavljanjem već naprijed zauzetog načelnog stava o ravnopravnosti u nasljeđivanju bračne i vanbračne djece, srodnika po krvi i srodnika po usvojenju, bračnih i vanbračnih partnera (samo u FBiH).

⁶⁴ „Povećanje nasljednog dijela bračnog druga u smislu odredbe iz člana 28. Zakona o nasljeđivanju ima mjesta samo kad se bračni drug poziva na naslijeđe sa nasljednicima drugog nasljednog reda, a ne i u slučaju kad je pozvan na naslijeđe sa testamentalnim nasljednicima, u kom slučaju bračni drug može ostvarivati samo pravo na nužni dio. Vrhovni sud Srbije-Odeljenje u Prištini, br. GŽ-327/1966. M. Kurdulija 67.

⁶⁵ Čl. 24 ZN FBiH.

⁶⁶ Čl. 23 st. 1 ZN R Srpske i čl. 21 st. 1 ZN BD BiH.

⁶⁷ Čl. 23 st. 2 ZN R Srpske i čl. 21 st. 2 ZN BD BiH.

„pravnog prostora“ sudijama koji su pozivajući se na prvi stav mogli opteretiti samo nasljedni dio supružnika/bračnog druga, dok su pozivajući se na drugi stav mogli opteretiti i nasljedni dio ostale djece, ali ne i njihovih potomaka, tako da je mogućnost povećanja nasljednog dijela djece u ova dva zakona ograničena na supružnika i djecu ostavitelja. U svakom slučaju sud ima obavezu da uzme u obzir sve okolnosti, a naročito imovinske prilike i sposobnosti za privređivanje svakog djeteta i supružnika, trajanje bračnezajednice, kao i vrijednost zaostavštine.⁶⁸ Iz navedenog proizlazi da je ova materija različito regulisana u našoj zemlji. Dok je prema ZN F BiH povećanje nasljednog dijela djece moguće na teret svih nasljednika prvog nasljednog reda, dotle je po ZN R Srpske i ZN BD BiH, dopušteno da do povećanje nasljednog dijela dođe isključivo na teret supružnika i djece.⁶⁹

Kada je supružnik pozvan na naslijeđe sa nasljednicima prvog ili drugog nasljednog reda sud može, na zahtjev supružnika (nikada po službenoj dužnosti), odlučiti da supružnik naslijedi jedan dio od nasljednog dijela zaostavštine koji bi po zakonu trebalo da naslijede ostali nasljednici.⁷⁰ U ovom slučaju teret povećanja nasljednog dijela supružnika ili čak nasljeđivanja cjelokupne zaostavštine od strane supružnika pada na sve nasljednike prvog ili drugog nasljednog reda, u čemu su naša sva tri zakonodavca jedinstvena.⁷¹ Ako je vrijednost zaostavštine tako mala da bi njenom podjelom supružnik zapao u oskudicu, sud može odlučiti da cijelu zaostavštinu naslijedi supružnik.⁷² Uslov donošenja ovakve odluke ostavinskog suda je činjenica da supružnik nema

⁶⁸ Čl. 23 ZN FBiH.

⁶⁹ Dok zakonodavac u FBiH u svim odredbama koje regulišu odnosno pitanje koristi množinu imenice „dijete“, upotrebljavajući tako pojam „djece koja nemaju nužnih sredstava za život“, „djece koja bi zapala u oskudicu“, zakonodavci u R Srpskoj i BD BiH u prvom stavu (koji dopušta povećanje nasljednog dijela djece na teret supružnika/bračnog druga) koriste množinu imenice „dijete“, dok drugi stav (koji dopušta povećanje nasljednog dijela „nekog od djece“ na teret supružnika/bračnog druga i druge djece) počinje dosta nepreciznom terminologijom „Ako neko od djece...“, pri čemu i tumačenja mogu biti različita.

⁷⁰ „Sud može na zahtjev bračnog druga odlučiti da mu se poveća nasljedni dio iz dijela zaostavštine koji bi pripao drugim nasljednicima ostavioca, ako bračni drug nema nužnih sredstava za život a zaostavština je tako mala da bi njenom podjelom bračni drug zapao u oskudicu. Nasljedno pravo drugih nasljednika može se, dakle, odlukom suda ograničiti zato da bračni drug ostavioca, koji nema sredstava za život, ne zapadne u oskudicu podjelom zaostavštine male vrijednosti. U tome je opravdanje i praktični smisao člana 28. Zakona o nasljeđivanju...“ Rješenje Vrhovnog suda Jugoslavije, br. Rev-3967/62, od 28.V.1963. godine. *Ibid.*, 71.

⁷¹ Čl. 26 st. 1 ZN FBiH, čl. 25 st. 1 ZN R Srpske i čl. 23 st. 1 ZN BD BiH.

⁷² „I kada je u pitanju mala vrijednost zaostavštine ostaviočev bračni drug ne može zahtijevati da se njegov nasljedni dio poveća ili da naslijedi cijelu zaostavštinu ukoliko on nije bez nužnih sredstava za život.“ Okružni sud u Zrenjaninu, br. GŽ-1381/94, od 27.XI.1996. godine. D. Medić/H. Tajić, 70.

„Supruga ima pravo nasljeđivanja na cjelokupnoj zaostavštini iza smrti svoga supruga, ako je predmetna zaostavština male vrijednosti, a imovinske i zdravstvene prilike u kojima se ona nalazi upućuju na to da bi podjelom zaostavštine tužilja došla u oskudicu.“ Četvrti Opštinski sud u Beogradu, br. P-2528/99; Okružni su u Beogradu, br. GŽ-6086/00 i Vrhovni sud Srbije, br. Rev-1291/01, od 23.III.2001. godine. *Ibid.*

nužnih sredstava za život,⁷³ pri čemu će sud uzeti u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, a naročito imovinske prilike i sposobnosti za privređivanje supružnika, trajanje bračne zajednice, imovinske prilike srodnika prema kojima je postavljen ovakav zahtjev i njihovu sposobnost za privređivanje, kao i vrijednost zaostavštine.⁷⁴

Kada su roditelji ostavitelja pozvani na naslijeđe zajedno sa ostaviteljevim supružnikom u drugom redovnom zakonskom nasljednom redu, sud može, na njihov zahtjev, (ne i po službenoj dužnosti) odlučiti da roditelji naslijede i jedan dio zaostavštine koji bi po zakonu trebalo da naslijedi supružnik. Uslov postavljanja ovog zahtijeva je da roditelji nemaju nužnih sredstava za život. Jednako kao i u prethodnim slučajevima, sud može odlučiti i da roditelji naslijede cjelokupnu zaostavštinu, ako je ona tako male vrijednosti da bi njenom podjelom roditelji zapali u oskudicu. U navedenim slučajevima do ravnomjernog povećanja nasljednog dijela oba roditelja ili čak preuzimanja cjelokupne zaostavštine dolazi na teret supružnika.⁷⁵ Prethodno navedno se odnosi na situaciju u kojoj su živa oba roditelja ostaviočeva koji konkurišu na naslijeđe zajedno sa supružnikom. Međutim, ako se na naslijeđe pored supružnika poziva samo jedan roditelj vrlo je bitan razlog zbog kojeg se i drugi roditelj ne poziva na naslijeđe, jer će u zavisnosti od tog razloga i krug lica opterećenih zahtijevom za povećanje nasljednog dijela roditelja (ili dosuđivanja cjelokupnog naslijeđa roditelju) biti uži ili širi, a na što utiče i karakter obaveze izdržavanja među njima kao supružnicima. Ako je između roditelja zajednica života trajno prestala (ne smrću), a samo jedan od njih nema nužnih sredstava za život, taj roditelj ostavitelja može zahtijevati povećanje nasljednog dijela i to ne samo na teret supružnika, nego i na teret drugog roditelja ostavitelja.⁷⁶ Pored prvog slučaja u kojem je zajednica života među ostaviteljevim roditeljima trajno prestala,⁷⁷ postoji i drugi slučaj. Naime, kada je jedan roditelj ostavitelja umro prije ostavitelja ostavljajući svoje potomstvo (tj. ostaviteljevu braću i sestre itd.), nadživjeli roditelj, koji nema nužnih sredstava za život, može zahtijevati povećanje svog nasljednog dijela i to kako u odnosu prema supružniku ostavitelja tako i prema nasljednicima umrlog roditelja ostavitelja, tj. njegovim

⁷³ „Odluka suda o uvećanju nasljednog dijela supružnika ostavitelja zavisi od ocjene da li vlastitim radom ili iz naslijeđene, odnosno druge imovine može podmiriti osnovne životne potrebe, ne uzimajući u obzir eventualnu pomoć od srodnika ili prava da zahtijeva zakonsko izdržavanje. Povećanje nasljednog dijela može se dosuditi samo na teret nasljednog dijela nekog od sunasljednika.“ Vrhovni sud BiH, br. Rev-156/89, od 27.II.1989.

⁷⁴ Čl. 26 st. 2 ZN FBiH, čl. 25 st. 2 ZN R Srpske i čl. 23 st. 2 ZN BD BiH.

⁷⁵ Čl. 27 st. 1 i 2 ZN FBiH, čl. 26 st. 1 ZN R Srpske i čl. 24 st. 1 ZN BD BiH.

⁷⁶ Ovo je u skladu sa odredbama porodičnih zakona u našoj zemlji o izdržavanju, a koji jedinstveno regulišu da će bračni/vanbračni partner imati pravo na izdržavanje ukoliko nema sredstava za život ili ih ne može obezbijediti iz vlastite imovine, a nesposoban je za rad ili ne ne može zaposliti. U navedenom slučaju supružnik može biti u situaciji da nema sredstava za život, pa čak i da je nesposoban za rad ili da se ne može zaposliti, ali istovremeno može postavljajući prethodni zahtjev obezbijediti sredstva čime bi mogao povećati vlastitu imovinu. Čl. 224 PZ FBiH, čl. 241 PZ R Srpske, čl. 203 PZ BD BiH.

⁷⁷ Čl. 27 st. 3 ZN FBiH, čl. 26 st. 2 ZN R Srpske i čl. 24 st. 2 ZN BD BiH.

potomcima koji prema principu predstavljanja dolaze na njegovo upražnjeno nasljedno mjesto.⁷⁸ Pri donošenju odluke, kao i u svim prethodnim slučajevima, sud ima u obavezi da uzme u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, a naročito imovinske prilike i sposobnost za privređivanje roditelja, imovinske prilike bračnog partnera, odnosno nasljednika umrlog roditelja i njegovu sposobnost za privređivanje i vrijednost zaostavštine.⁷⁹

Pored navedenih slučajeva zakonodavac je uvažio i posebne okolnosti usljed kojih određen krug lica može tražiti zaštitu svog nužnog nasljednog dijela. Zapravo, nužno nasljedno pravo je skup nasljedno-pravnih odredbi kojima zakonodavac određuje krug lica ovlaštenih da se pod zakonom određenim uslovima jave kao posebna kategorija nasljednika sa ovlaštenjem pobijanja ostaviteljevih pravnih poslova *inter vivos* ili *mortis causa*, a kojima je povrijeđeno njihovo pravo na nasljeđivanje minimalnog dijela zaostavštine. Svrha nužnog nasljeđivanja je da najbliži srodnici i supružnik dobiju izvjestan dio zaostavštine, iako nisu navedeni u testamentu, niti je o zaštiti njihovih imovinskih interesa ostavilac vodio računa. Pravo na nužni dio ovlašteni krug lica može ostvariti samo na zahtjev, a nikada po službenoj dužnosti.⁸⁰ Nužni nasljednik je univerzalni sukcesor i njegov pravni položaj u nasljeđivanju je isti kao i svakog redovnog zakonskog ili testamentalnog nasljednika, što znači da je njegovo pravo na nužni nasljedni dio zakonsko pravo, a što ima višestruki značaj, jer se *in concreto* primjenjuju sva pravila koja važe za zakonske nasljednike.

U bosansko-hercegovačkom pravnom sistemu nužni nasljednici su podijeljeni u dva nasljedna reda uz primjenu dva kriterijuma koja smo već prethodno obrazložili.⁸¹ Tako su zakonodavci u BiH regulisali da će po objektivnom kriterijumu, u svojstvu apsolutnih nužnih nasljednika, naslijediti: ostaviteljeva djeca, ostaviteljevi usvojenici (u FBiH samo usvojenici iz potpunog usvojenja) i ostaviteljev bračni partner.⁸² Navedena lica imaju pravo na jednu polovinu od redovnog nasljednog dijela koji bi im pripao da nije bio povrijeđen njihov nužni nasljedni dio.⁸³ U krug relativnih nužnih nasljednika, koji nasljeđuju po objektivno-subjektivnom kriterijumu (nemaju nužnih sredstava za život i trajno su nesposobni za rad)⁸⁴ ubrajamo: ostaviteljeve unuke i dalje

⁷⁸ Čl. 27 st. 4 ZN FBiH, čl. 26 st. 3 ZN R Srpske i čl. 24 st. 3 ZN BD BiH.

⁷⁹ Čl. 27 st. 5 ZN FBiH, čl. 26 st. 4 ZN R Srpske i čl. 24 st. 4 ZN BD BiH.

⁸⁰ Vidjeti: I. Babić, „Pravna priroda prava na nužni deo-glosa povodom rešenja ZON“, *Glasnik prava, zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu*, Novine u Zakonu o nasljeđivanju Srbije iz 1995, Kragujevac, 1998.

⁸¹ Vidjeti poglavlje 8.1.1. ovog rada.

⁸² Čl. 28 st. 1 ZN FBiH. Iako u konkretnom članu federalni zakonodavac ne navodi vanbračnog partnera kao nužnog nasljednika mišljenja smo da je riječ samo o propustu tehničke prirode, pošto je temeljem čl. 9 st. 1 ZN FBiH postavljeno generalno pravilo da vanbračni partner nasljeđuje na osnovu zakona te da je u pravu nasljeđivanja izjednačen sa bračnim partnerom.

⁸³ Čl. 29 st. 2 ZN FBiH, čl. 31 st. 1 ZN R Srpske i čl. 29 st. 2 ZN BD BiH.

⁸⁴ „Ovaj sud ne slaže se sa shvatanjem da bi se u sredstva za život, koja tužiteljica ima, morala ubrojiti i ona sredstva koja joj pružanju njena djeca u vršenju zakonske dužnosti izdržavanja.

potomke, ostaviteljeve usvojenike i njihove potomke, (u FBiH usvojenike iz nepotpunog usvojenja i njihove potomke), ostaviteljeve roditelje, te prvostepene potomke roditelja tj. braću i sestre (bilo po ocu i majci ili samo po ocu (*consaguinei*) ili samo po majci (*uterini*)).⁸⁵ Krug relativnih nužnih nasljednika polaže pravo na jednu trećinu od redovnog zakonskoga nasljednog dijela, koji bi ta lica dobila da nije povrijeđen njihov nužni zakonski dio. Iako smo prethodno nužne nasljednike razvrstali po dva kriterijuma u dvije grupe, ipak te grupe ne možemo smatrati posebnim nasljednim redovima, jer bi u tom slučaju bila narušena zakonska odredba u kojoj je regulisano da će nužni nasljednici svoje pravo moći ostvariti samo ako bi na naslijedstvo bili pozvani po pravilima redovnog zakonskog nasljeđivanja.

5. Nasljedno-pravni status „invalidnih lica“ u BiH

Kada je riječ o nasljedno-pravnom statusu lica s invaliditetom važno je naglasiti nekoliko činjenica. Kao prvo, u teoriji je upitno samo označavanje navedenih lica kao „invalida“. Naime, određeni naučnici smatraju da konsenzus oko jedinstvenoga i potpuno prikladnoga naziva za populaciju „lica s invaliditetom“ zapravo i ne postoji, a što je vrlo lahko utvrditi.⁸⁶ Kao što Marić navodi: „u svakodnevnom govoru običnih ljudi, medijima, udrugama, lokalnim i državnim institucijama, čak i u službenim dokumentima i dalje se rabe vrlo različiti izrazi, poput „invalidi“, „invalidne osobe“, „hendikepirane osobe“, „osobe s hendikepom“, „osobe s tjelesnim i duševnim oštećenjem“, „osobe s poteškoćama u razvoju“, „osobe s posebnim potrebama“, „osobe sa smanjenom

Propis člana 30. stav 2. Zakona o nasljeđivanju jasan je po svom sadržaju. Po njemu „ostali“ preci i braća i sestre umrloga jesu nužni nasljednici, ako su trajno nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život. Sredstva za život moraju, prema tome, oni sami imati, da bi bili isključeni od prava na nužni dio. Nisu u pitanju njihova sredstva, ako ih oni nemaju pa ih dobijaju od drugih osoba, makar one po zakonu bile dužne da ih izdržavaju. Ovako stoji po običnom smislu riječi, premda bi se pozivom na pojam imovine moglo doći i do drugog shvatanja: da u imovinu nužnog nasljednika, koja daje sredstva za njegovo izdržavanje, spadaju i sva njegova imovinska prava, dakle i pravo na izdržavanje koje je, iako ne čisto, ipak imovinsko pravo. Nema, međutim, razloga usvajati ovakvo tumačenje, kad riječi zakona očevidno upućuju samo na „postojeća“ sredstva za izdržavanje, tj. ona kojima nužni nasljednik raspolaže kao svojom imovinom u bilo kojem obliku, pa bilo u ostvarivim određenim tražbinama i drugim čisto imovinskim pravima. Nije uobičajeno, međutim, pravo na zakonsko izdržavanje ubrajati u sastav nečije „imovine“. S obzirom na stanovište koje su zauzeli sudovi, nije raspravljeno da li postoje uslovi za priznanje tužiteljici prava na nužni dio (član 30. stav 3. Zakona o nasljeđivanju) i u kom dijelu (član 31. stav 2, 13, 14. i 28. Zakona o nasljeđivanju), pa je stoga trebalo donijeti rješenje kao u dispozitivu (članovi 379, 358. stav 1. Zakona o parničnom postupku).“ Rješenje Vrhovnog suda Hrvatske, br. Rev-476/58, od 20. XI.1958. godine. *Ibid.*

⁸⁵ Čl. 28 st. 2 ZN FBiH, čl. 30 st. 2 ZN R Srspe i čl. 28 st. 2 ZN BD BiH.

Odstupanja po pitanju usvojenika postoje zbog specifične prirode nepotpunog usvojenja i mogućnosti ograničenja njegovog nasljedno-pravnog dejstva ugovorom o nepotpunom usvojenju regulisane čl. 21 ZN R Srspe i čl. 20 ZN BD BiH.

⁸⁶ „Mnogo je radova koji pokušavaju iznaći najprihvatljiviji koncept, a onda i njegovu definiciju, no, čini se da takvo što još nije napravljeno.“ M. Marinić, *Jesu li osobe sa invaliditetom „invalidi“? Pitanje konceptualne naravi ali i potreba izjednačavanja mogućnosti*, Vidjeti: <http://hrcak.srce.hr/file/35797> (16.03.2016.).

radnom sposobnošću“, „osobe s invaliditetom“ i mnogi drugi. Svakomu od navedenih naziva mogu se staviti i određeni prigovori. Primjerice, sam pojam „invalidi“, a koji je najčešće u uporabi, nosi u sebi vrlo negativnu konotaciju, odnosno izravno stavlja osobu koju se takvom naziva u podređen položaj u odnosu na „normalnu“, uobičajenu, zdravu populaciju.“⁸⁷

Bosna i Hercegovina je ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (dalje: Konvencija) i Fakultativni protokol 12.03.2010. godine (bez rezervacija ili izjava), koja je stupila na snagu 11.04.2010. godine, tridesetog dana nakon deponiranja instrumenta o ratifikaciji.⁸⁸ Time se BiH obavezala na poduzimanje odgovarajućih i učinkovitih mjera u cilju osiguranja jednakih prava licima s invaliditetom da posjeduju ili nasljeđuju imovinu, da kontrolišu svoje finansijske poslove i imaju jednak pristup bankovnim kreditima, hipotekama i drugim oblicima finansijskog kreditiranja...⁸⁹ Uočavamo da Konvencija predviđa obavezu države da osigura (što je već i učinjeno u oblasti nasljednog prava) i jednakopravan status lica s invaliditetom koji se, između ostalog, javljaju u ulozi nasljednika. Uz to, u istom poglavlju, koje reguliše jednakost pred zakonom, države potpisnice potvrđuju da lica s invaliditetom imaju pravo na priznanje pravne i poslovne sposobnosti, odnosno da uživaju pravnu i poslovnu sposobnost ravnopravno s drugim osobama.⁹⁰

U pogledu pozitivno-pravnih odredbi u oblasti nasljednog prava na području BiH naglasimo da ne postoji posebno terminološko određenje, odnosno navođenje kategorije „lica s invaliditetom“, a što nas upućuje na zaključak da zakonodavci ovu kategoriju nisu izdvajali u odnosu na ostala fizička lica samim tim što oni imaju neki „nedostatak“ bio on fizičke ili mentalne prirode. Time je udovoljeno i svrsi donošenja Konvencije.⁹¹

⁸⁷ *Ibid.*, 200.

⁸⁸ Inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom po članu 35., stavu 1. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, maj, 2012. Vidjeti: http://www.mhrr.gov.ba/Javni_poziv/INICIJALNI%20%20IZVJESTAJ%20BIH.pdf (17.03.2016.).

⁸⁹ Čl. 12 st. 5 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom.

⁹⁰ Nužno je da se tim licima osigura potrebna pomoć za ostvarivanje njihove pravne i poslovne sposobnosti, te da u ostvarivanju pravne i poslovne sposobnosti budu predviđeni odgovarajući i djelotvorni mehanizmi zaštite koji će sprječavati zloupotrebu, u skladu s odredbama međunarodnog prava o ljudskim pravima. Ti mehanizmi zaštite imaju za cilj osiguranje da mjere koje se odnose na uživanje pravne i poslovne sposobnosti „uvažavaju“ prava, volju i sklonosti tog lica, da se isključi sukob interesa i zloupotreba uticaja, da su proporcionalne i prilagođene okolnostima u kojima se nalaze ta lica, kao i da se primjenjuju u najkraćem mogućem vremenu, te da podliježu redovnoj reviziji nadležnog, nezavisnog i nepristrasnog tijela vlasti ili sudskog tijela. Mehanizmi zaštite su proporcionalni stepenu u kom takve mjere utiču na prava i interese osobe. Čl. 12 st. 1-4 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom.

⁹¹ Svrha ove Konvencije je unaprjeđenje, zaštita i osiguravanje punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda lica s invaliditetom, i unaprjeđivanje poštivanja njihovog urođenog dostojanstva. Čl. 1 st. 1 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom.

S druge strane, zakonodavci su zapravo uvažili posebne potrebe ove kategorije lica (ali i ne samo njih) predviđajući odredbe, koje smo prethodno naveli, a kojima je osigurana zaštita nasljedno-pravnih interesa lica koja su u nemogućnosti da obezbijede dostatna sredstva za život svojim vlastitim radom, trudom i zalaganjem. U tom smislu posebno su značajne dvije grupe nasljedno-pravnih odredbi, i to: prva, koja se odnosi na mogućnosti povećanja nasljednog dijela djece, roditelja i supružnika te druga, koja se odnosi na smanjenje raspolaganja *mortis causa* i vraćanja poklona u slučaju povrede nužnog nasljednog dijela potencijalnih nužnih nasljednika.

Kada je riječ o licima s invaliditetom najčešći od prethodno navedenih razloga, na koji se mogu pozvati lica s invaliditetom, je nesposobnost za privređivanje/rad, a što je u direktnoj zavisnosti od vrste i stepena invalidnosti dotičnog lica. Naravno, kada je riječ o nasljedno-pravnom aspektu zaštite navedenih lica, ovaj razlog se nadovezuje na razloge porodično-pravne prirode vezane za dosuđivanje izdržavanja.⁹² Zaključujemo da je nesposobnost za rad uslovljena neposjedovanjem sredstava za život tako da se ona lica koja imaju sredstav za život ne mogu pozivati na razlog (trajne) nesposobnosti za rad. Nesposobnost za rad se javlja kao posljedica bolesti, tjelesnih nedostataka, invaliditeta, te s obzirom na uzrok nesposobnosti za rad ona može biti privremenog ili trajnog karaktera, potpuna ili djelomična.⁹³ Kao što ističe V.S. Bakić nesposobnost za rad predstavlja posebno stanje fizičkog ili psihičkog zdravlja usljed kojeg dotično lice nije u stanju da obavlja posao ili djelatnosti kojom bi se inače bavio ili nesposobnost da uopće obavlja bilo kakav posao. Nesposobnost za rad može prouzrokovati bolest, invaliditet ili starost, a na sudu je da u svakom konkretnom slučaju procjenjuje sve ove elemente kako bi o nesposobnosti za rad odlučivao prema svim relevantnim parametrima sposobnosti za rad jednog fizičkog lica.⁹⁴

6. Zaključak

Sagledavajući razvoj nasljednog prava kroz historiju te dovođenjem istog u vezu sa pozitivno-pravnim rješenjima ukazali smo na njegovo posebno mjesto u očuvanju društveno-političkog sistema i ekonomskog poretka bilo da govorimo o robovlasništvu, feudalizmu, socijalizmu ili raznim oblicima kapitalizma. Na taj način nasljedno-pravni instituti su uveliko uticali na jačanje unutar-porodičnih i među-porodičnih odnosa. Shodno tome, uloga nasljedno-

⁹² Bračni partner koji nema dovoljno sredstava za život **ili** ih ne može ostvariti iz vlastite imovine, a nesposoban je za rad **ili** se ne može zaposliti, ima pravo na izdržavanje od svog bračnog partnera srazmjerno njegovim mogućnostima. Čl. 224 Porodičnog zakona Federacije BiH-PZ FBiH („Službene novine FBiH“, br. 35/05, 41/05 i 31/14).

⁹³ Tako će lice koje je samo privremeno nesposobno za rad, imat će pravo na izdržavanje sve dok nesposobnost traje. N. Traljić/S. Bubić, 128.

⁹⁴ Nesposobnost za rad za posledicu ima nezaposlenost koja je jedan od uslova za ostvarivanje prava na izdržavanje ili gore spominjanih nasljedno-pravnih interesa. V.S. Bakić, *Porodično pravo u SFRJ, treće izdanje*, Savremena administracija, Beograd, 1988, 158.

pravnih instituta ne smije biti svedena isključivo na puko prenošenje ekonomskih dobara ili jačanje imovinskog statusa određenog kruga lica, nego se njihova svrha ostvaruje i u smjeru jačanja unutarporodične lojalnosti i međusobnog uvažavanja i poštovanja, pa čak i izdržavanja među članovima porodice. Pri tome, nije važno da li su nasljednici invalidna lica ili ne, sve dok ne načine kakvo djelo koji ih može udaljiti od statusa redovnog ili nužnog zakonskog nasljednika (npr. nedostojnost za nasljeđivanje, isključenje i lišenje nužnog nasljednog dijela).

Dr. sc. Huseinspahić Ajdin, Assistant Professor
Faculty of Law, University of Zenica

THE HISTORIC AND POSITIVE-LEGAL ROLE OF INHERITANCE LAW IN THE SERVICE OF SOCIAL PROTECTION OF FAMILY

Summary: Examining the development of any legal institute is insufficient if the same is not approached from several directions and does not take account of all the influences that have contributed to its development. Consequently, in this work we are using the comparative approach and by focusing on a specific group of inheritance relations that have the objective to protect potentially „vulnerable“ categories of persons (relatives) we are aiming the actualization of socio-economic aspects of inheritance law provisions serving families with all its functions, which were determined, but not limited, their character since the original community to this day. Thus, the provisions on regular legal inheritance have often been corrected based on needs or limited abilities of a certain circle of regular successor, legitimizing them at the same time to receive the status of necessary successor or giving them the right to increase their hereditary parts by means of pre-defined and specific circumstances, but at the expense of other persons, whether they are considered regular or testamentary legal heirs, or third persons.

Keywords: inheritance law, family, special circumstances in inheritance.